

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויצא, תשפ"ה, מספר 1596

אָבֹן יִשְׂרָאֵל יאיר ברקאי

א. ברכת הדרך

כאשר יצא יעקב מבית הוריו בבאר שבע בדרכו חרנה, הוא לא לקח עימו רכוש חומרי, כפי שהוא מעיד על עצמו: "כִּי בְמִקְלֵי עֲבֹרְתַי אֶת הַיָּרְדֵן הַזֶּה" (בר' לב:יא), אך הוא היה מצויד במטען רוחני שהעניקו לו הוריו כצידה לדרך (בר' כז:מב-מה):

וַיֵּגַד לְרַבְקָה אֶת דְּבָרֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיד מִתְנַחֵם לְךָ לְהַרְגֶּךָ. וְעַתָּה בְּנֵי שְׁמַע בְּקִלֵּי קוֹיִם בְּרוּחַ לֵךְ אֶל לְבֹן אָחִי חֲרָנָה. וַיִּשְׁבֹּת עִמּוֹ יָמִים אַחֲדִים עַד אֲשֶׁר תִּשׁוּב חַמַּת אָחִיד. עַד שׁוּב אֵף אָחִיד מִמֶּךָ וְשָׂכַח אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לוֹ וְשִׁלַּחְתִּי וּלְקַחְתִּיד מִשָּׁם לְמָה אֲשַׁכַּל גַּם שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד.

רבקה הציגה בדבריה מבט לטווח הקרוב; היא הדגישה את הנחיצות שביציאה הדחופה שהופכת לבריחה, אולם היא גם ליוותה אותו בהבטחה שהיא תדאג להשיבו לאחר "ימים אחדים", לאחר שתוודא שחמת אחיו "תשוב", והוא ישכח את שעשה לו יעקב. היא גם חתמה את דבריה במעין תחינה לבנה שירחם עליה כאם אוהבת, לבל יגרום לה לשכל את שני בניה.

יעקב, כאב המשפחה, נפרד מבנו בדרך שונה. הוא בעל השקפה לטווח הארוך, וברכתו ליעקב הינה בגדר צו המפקיד בידיו את בניית המשפחה המורחבת, שתהפוך ברבות הימים ל"לקהל עמים" (בר' כח:א-ד):

וַיִּקְרָא יַצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיִּבְרַךְ אֹתוֹ וַיִּצְוֶהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן. קוֹיִם לְךָ פְּדֻנָּה אַרְם בֵּיתָה בְּתוֹאֵל אַבִּי אִמְךָ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לְבֹן אָחִי אִמְךָ. וְאֶל-שְׂדֵי יִבְרָךְ אֶתְךָ וַיִּבְרַךְ וַיְרַבֶּךָ וְהָיִיתָ לְקַהֲל עַמִּים. וַיִּתֵּן לְךָ אֶת בְּרִכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזָרְעֶךָ אֶתְךָ לְרִשְׁתָּךְ אֶת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן אֱ-לֹהִים לְאַבְרָהָם.

אין מדובר בבריחה, אלא ביציאה בעלת משמעות

עמוקה של בניית בית וקיום הבטחת ה' לסבא אברהם; הבטחת הזרע וירושת הארץ. לצורך כך צריך יעקב לעזוב את כנען, כי בנות כנען אינן ראויות לקיום הברכה, וכשם שאברהם דאג להשיא ליצחק אישה ממשפחתו בחרון, כך יצחק שולח את יעקב בנו לבית לבן למצוא את בת זוגו. המדרש (אגדת בראשית [בובר] פרק עג) מוסיף נופך לדברי הפרידה של יצחק:

כיון שעמד יעקב ובא לצאת אצל לבן, קרא אותו יצחק, ואמר לו תהא יודע שממך הקדוש ברוך הוא מעמיד שנים עשר שבטים, שנאמר ויקרא יצחק אל יעקב וַיִּבְרַךְ אֹתוֹ וגו', וְאֶל-שְׂדֵי וגו', וַיִּתֵּן לְךָ אֶת בְּרִכַּת אַבְרָהָם וגו' (בר' כח:א,ג-ד). ברכה שברך את אברהם, ואמר לו 'הבט נא' וגו' (שם טו:ה). בך הוא מקיימה.

כאמור, יצא יעקב לדרכו מצויד במטענים כבדי המשקל שקיבל מהוריו, כאשר גם רשמי החוויות של קבלת הברכות במרמה מאביו ושנאת אחיו מהדהדים בקרבו: "וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֵל אִמּוֹ וַיִּלְךָ פְּדֻנָּה אַרְם" (שם כח:ז).

ב. אבני בית אל

בנוסף לחלום הסולם והבטחת ה' (בר' כח:יג):

וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר אָנִי ה' אֱ-לֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיד וְאֱ-לֹהֵי יַצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֵתָה שָׁכַב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנָּה וּלְזָרְעֶךָ.

כלומר, ה' חזר בפניו על הבטחת הזרע והבטחת הארץ שניתנה לאברהם. יש לשים לב, שבתיאור המפגש עם ה' בבית אל מוזכרות האבנים שלוש פעמים (פסוקים יא, יח, כב). יעקב מעניק להן חשיבות. תחילה הוא אוספן כדי לשמור עצמו מפני בעלי חיים בעת שנתו, ולאחר מכן, הוא מעניק לאבן משמעות צופה פני עתיד: "וַיִּשְׁכֶּם יַעֲקֹב בְּבֹקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֲבָן אֲשֶׁר שָׁם מִרְאֲשֵׁתוֹ וַיִּשֶׂם אֹתָהּ מַצְבֵּה וַיִּצַק שָׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ" (שם: יח). "וְהָאֲבָן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁמַתִּי מַצְבֵּה יְהִיָּה בֵּית אֱ-לֹהִים וְכָל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי עֵשֶׂר אֲעֲשֶׂרְנּוּ לְךָ" (שם:כב).

* ד"ר יאיר ברקאי הוא ראש מכללת ליפשיץ לשעבר. דבריי מוקדשים לזכרו של מחותננו היקר, אוריאל הכהן ז"ל בחלוף שנה מעת פטירתו.

ממנו, ולכן לבן רודף אחריו ומשיגו בהר הגלעד. לאחר דו שיח נוקב וביקור מביש באוהלי יעקב, לבן מציע (בר' לא:מד-מו):

וְעַתָּה לָכֵה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וְאַתָּה וְהָיָה לְעַד בֵּינִי וּבֵינְךָ. וַיִּקַּח יַעֲקֹב אֶבְנֵי מַצֵּבָה. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאָחִיו לְקַטּוּ אֶבְנִים וַיִּקְחוּ אֶבְנִים וַיַּעֲשׂוּ גֹל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל הַגֹּל.

יעקב, משתמש באבן כעדות לברית שכרת עם לבן. עבור לבן גל האבנים הוא "יגר שהדויתא, ויעקב קרא לו גלעד" (שם:מז). פעם נוספת יעקב מעניק לאבן משמעות היסטורית כנדבך בבניין המשפחה שהקים, בכך שבנה אותה כמצבה, שהזכירה לו בוודאי את המצבה שהציב בבית-אל. הוא שיתף את האחרים בבניית הגלעד, ולשיתוף בבנייה ישנה משמעות רבה בעיני יעקב כחלק מתהליך עיצוב דמותו כמנהיג.

ה. הפרידה מבניו לפני מותו

לפני מותו אסף יעקב את בניו: "וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֲאִסְפוּ וְאֶגִּידָה לְכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֲתֶכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים" (בר' מט:א). בדבריו ליוסף הוא אמר בין השאר: "מִיָּדִי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשֵּׁם רַעָה אֶבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (מט:כד). רש"י מפרש: "אבן ישראל - לשון נוטריקון אב וכן, אבהו ובניו, יעקב ובניו".³

בעקבות דברינו נראה, כי לא בכדי בחר יעקב לכנות את בנו האהוב יוסף בכינוי זה. נסיים דברינו בפירוש "העמק דבר" (הנצי"ב מוולוז'ין) לביטוי זה:

אבל כשמתחברים העפרוריות ונעשים אבן מוצק אז אפי' ים שוטף יעבור עליו אינו אלא מגלגלו אבל אינו מאבדו. כך ישראל בגלות כשהם מפוזרים בדעות וברדיפה זה את זה אזי נאבדים אחד אחד ר"ל, אבל אם מתקשרים ונעשים אבן ישראל אזי אין כל בריה יכולה להם. ואמר יעקב שמדה זו של יוסף היא מוכרחת מאד. דמשם רועה, מתחשב איך שיהי' אבן ישראל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

3 וכן בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת ויחי פרק מט סימן כד; רשב"ם, חזקוני ואחרים.

יציקת השמן מקדשת את האבן, כמו משיחת כלי המשכן, הכוהנים והמלכים. היא הופכת מאבן רגילה לאבן יסוד ל"בית א-להים".

המדרש בבראשית רבא (מהדורת תיאודור אלבק, פרשה סח, יא)¹ מוסיף עוד משמעות:

וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם (בר' כח:יא), ... רַבִּי יְהוּדָה אָמַר שְׁנַיִם עֲשָׂרָה אֲבָנִים נִטְלָו, כִּף גְּזֵר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא מַעְמִיד שְׁנַיִם עֲשָׂר שְׁבַטִים, אָמַר אַבְרָהָם לֹא הֶעֱמִידוּ, יִצְחָק לֹא הֶעֱמִידוּ, אֲנִי, אִם מִתְאַחֵת הֵן שְׁנַיִם עֲשָׂר אֲבָנִים זֹ לְזֹ, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁאֲנִי מַעְמִיד שְׁנַיִם עֲשָׂר שְׁבַטִים, כִּיּוֹן שֶׁנִּתְאַחֵחוּ שְׁנַיִם עֲשָׂר אֲבָנִים זֹ לְזֹ, יָדַע שֶׁהוּא מַעְמִיד שְׁנַיִם עֲשָׂר שְׁבַטִים.

יעקב פעל בהתאם למתווה שמסר לו אביו, והבין שעליו מטל היישום של הבטחת הזרע. הוא אינו יכול לנהוג כאדם הבורח מזעם אחיו, אלא כנכד אברהם וכן יצחק שהטילו עליו את צו בניית המשפחה, שממנה יקום עם ישראל. יעקב ידע שאין די בכך שיעמיד שנים-עשר שבטים; הוא חייב שהם יהיו מלוכדים. רק אז יקיים הוא את הבטחת הזרע במלואה. האמונה בה' תהיה הגורם המלכד, ולכן הוא מקים מצבה שתשמש "בית א-להים" לעתיד לבוא, וסביבו יתלכדו השבטים שיקים.

משמעות האבן תלווה את יעקב כל ימי חייו, כפי שנראה בהמשך.

ג. המפגש עם הרועים בחרן

מול עצלות הרועים, נחשף חוש הצדק והיושרה המקצועית בהתנהגות יעקב:²

וְהָיָה כִּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רְחֵל בֵּת לְבָן אָחִיו אָמוּ וְאֵת צֹאן לְבָן אָחִיו אָמוּ, וַיֵּגֶשׁ יַעֲקֹב וַיִּגְּלֵ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאָר וַיִּשְׁקֵ אֶת צֹאן לְבָן אָחִיו אָמוּ (בר' כט:י).

יעקב ראה ברחל את דיוקנה של אימו, והסיק שאין זה מפגש אקראי, אלא רחל היא האישה המיועדת לו. גלגול האבן מעל פי הבאר מנהיר לו, שהדרך להשגת מטרתו תהיה רצופה בקשיים, הן בהתמודדות מוסרית עם אנשים בעלי ערכים שונים משלו, והן בקשיים פיזיים שיהיה עליו להתגבר עליהם.

ד. הפרידה מלבן הארמי

לאחר עשרים שנים קשות ומפרכות, נפשית וגופנית, יעקב עוזב עם משפחתו את בית לבן מבלי להיפרד

1 במדרש מקביל (מדרש תהלים [בובר] מזמור צא), מודגש שיעקב הבין שהוא מכוון לדעת בוראו במעשה הסמלי באבנים: "ר' יהודה אומר בשעה שהיה יעקב מהרהר ואומר שאני מעמיד שנים עשר שבטים, מה עשה, נטל שנים עשרה אבנים ונתנן תחת ראשו, ואמר אם נעשין כולו אחד, יודע אנכי שאני מעמיד שנים עשר שבטים, ולכך היה מכוין לבוראו, שנאמר ויקח מאבני המקום" (בר' כח:יא).

2 רש"י הירש לפסוקים י-יב בפרק כ"ט בבראשית. שם הוא עורך גם השוואה להתנהגות משה ליד הבאר במדין (שם' ב:טז-כ).